

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

О. В. Петришин
О. В. Зінченко

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ

**Посібник для підготовки
до заліків та іспитів**

Харків
«Право»
2018

УДК 340(075)

ББК 67.0я73

ПЗ0

Петришин О. В.

ПЗ0 Юридична деонтологія : посіб. для підгот. до заліків та іспитів /
О. В. Петришин, О. В. Зінченко. – Харків : Право, 2018. – 84 с.

ISBN 978-966-937-371-7

У посібнику у стислому вигляді викладено основні питання, передбачені навчальною програмою юридичних вищих навчальних закладів України з юридичної деонтології, що дозволяють студентам глибше засвоїти матеріал та систематизувати його.

Розраховано на студентів юридичних вищих навчальних закладів і факультетів, які готуються до складання заліків та іспитів з юридичної деонтології.

УДК 340(075)

ББК 67.0я73

ISBN 978-966-937-371-7

© Петришин О. В., Зінченко О. В., 2018
© Оформлення. Видавництво «Право», 2018

1. Поняття та риси юридичної деонтології

Юридична деонтологія – це галузь наукових знань про сутність і соціальне призначення юридичної професії, про чинники, які впливають на її стан, про вимоги до професійних якостей та практичної діяльності юристів.

Термін «деонтологія» утворений через сполучення двох грецьких слів: «деонтос» (належне) та «логос» (наука), разом – «наука про належне», введений у науковий обіг англійським філософом і правознавцем Дж. Бентамом у роботі «Деонтологія, або наука про мораль» (1834 р.).

Риси юридичної деонтології:

1. Це суспільна галузь знань. Юридична професія – один із різновидів суспільної діяльності, яка спрямована на упорядкування за допомогою права різних форм взаємодії соціальних суб'єктів, найбільш важливих процесів, що відбуваються у соціумі, тому юридична деонтологія належить до суспільствознавчих дисциплін.

2. Входить до системи юридичних дисциплін – досліджує окремі аспекти державно-правової дійсності, закономірності виникнення, розвитку та функціонування якої у своїй єдності утворюють предмет юриспруденції.

3. Теоретико-прикладний характер – розробляє ідеальну модель юридичної професії (теоретичний характер), водночас ґрунтується на конкретному емпіричному матеріалі щодо сучасного стану юридичної практики (прикладний характер).

4. Є комплексною галуззю знань – приділяє значну увагу моральним, політичним, психологічним, естетичним та деяким іншим її характеристикам, широко використовує знання, отримані та накопичені іншими суспільними науками (філософією, етикою, політологією, соціологією, психологією, естетикою).

5. Антропологічна спрямованість – вирізняється підвищеною увагою до людського виміру юридичної практики – особистісних якостей її суб'єктів, характеру професійного спілкування між ними, внутрішньої мотивації їхньої поведінки тощо.

Основне призначення юридичної деонтології – вироблення на основі пізнання юридичної діяльності рекомендацій, спрямованих на забезпечення підготовки кваліфікованих спеціалістів юридичної професії, гарантування високої якості правових послуг, що ними надаються, узгодження юридичної практики з потребами суспільства та особи.

===== 2. Передумови виникнення юридичної деонтології

Обставини, що обумовили виникнення й визначають розвиток юридичної деонтології:

1) **Підвищена суспільна значущість** юридичної діяльності – має безпосереднє відношення до забезпечення чи до обмеження багатьох, виключно важливих для кожної людини, благ: життя, особистої свободи, честі, гідності, ділової репутації, власності.

2) **Специфіка відносин** між юристами та особами, з якими вони взаємодіють під час виконання своїх професійних обов'язків та які у певних випадках можуть бути юридично нерівноправними внаслідок наявності у певних категорій юристів владних повноважень та наявності в юристів спеціальних правових знань, яких не мають інші особи, що не здатні повною мірою оцінити правильність дій, актів і консультацій юристів, а тому вимушені повністю покладатися на їхню компетентність і добросовісність.

3) **Неухильне зростання впливу юридичної практики на розвиток і функціонування суспільства** (особливо актуально у сучасних умовах глобалізації, розширення меж інтеграційних процесів, міжнародної взаємодії держав, інших суб'єктів права, реформуванням політичної, економічної та соціальної сфер).

Саме тому виокремлений в етиці спеціальний розділ науки – **деонтологія** – присвячений проблемам обов'язку та моральних вимог, згодом, через застосування загальних етичних вимог до певних видів професійної діяльності, дав початок деонтології окремих професій, зокрема юридичної деонтології.

===== 3. Основні етапи розвитку юридичної деонтології

Етапи становлення юридичної деонтології:

Античність: Суттєвий вплив медичної деонтології на процес формування юридичної деонтології, формулювання перших деонтологічних вимог до юридичної професії, визначення і обґрунтування вимог до правителів та інших осіб, наділених владою, орієнтування їхньої діяльності на суспільне благо.

Середньовіччя і Відродження: розвиток деонтологічних вимог крізь призму теологічної проблематики, відшукування найбільш ефективних прийомів здійснення державної влади доби Відродження, перенесення центру уваги з держави, її правителів на соціум.

Після буржуазних революцій: поява в Європі запиту на юридичну професію й необхідність усвідомлення місця та ролі юриста у суспільстві.

XVIII-XIX ст.: поглиблення правової орієнтації деонтологічних досліджень, запропоновано правила професійного обов'язку, моральної професійної поведінки юриста (Дж. Бентам), поява розробок юристів-практиків, які в подальшому були покладені в основу перших американських кодексів адвокатської етики (Д. Гофман, Дж. Шарсвуд), узагальнення найбільш важливих норм, з якими повинна була узгоджуватися діяльність адвокатів (Є. В. Васьковський, А. Ф. Коні), досліджується еволюція юридичної праці (М. Вебер).

XX ст.: Поява спеціальних нормативних документів та стандартів, що визначають найбільш принципові професійні та особисті якості, необхідні для обіймання відповідних юридичних посад (схеми атестації судових працівників, «Кваліфікаційна характеристика юриста» із спеціальності «Правознавство», кваліфікаційна характеристика випускника юридичного ВНЗ за спеціальністю «Правознавство», систематизований перелік вимог до юристів і осіб, що належать до окремих юридичних професій. З 70-х рр. XX ст. запроваджується навчальний курс «Вступ до юридичної спеціальності» для формування у студентів первинного уявлення про їх професійне призначення, основні різновиди юридичної діяльності, підготовлено та випущено навчальний посібник «Юридична деонтологія», запроваджена для студентів 1 курсу Харківського юридичного інституту окрема навчальна дисципліна «Юридична деонтологія». Відповідний навчальний курс викладається у багатьох юридичних навчальних закладах як України, так і інших пострадянських держав.

===== 4. Предмет юридичної деонтології

Предмет юридичної деонтології має складну структуру, в ньому виокремлюється кілька блоків, кожен з яких є різноаспектним.

I-й блок: питання, пов'язані з висвітленням сутності та специфіки юридичної професії.

II-й блок: вивчення юридичної діяльності та її співвідношення з правовою наукою та освітою.

III-й блок: питання, присвячені вивченню системи деонтологічних вимог до професійних якостей юристів та їх діяльності у правовій сфері, які в залежності від конкретної форми закріплення та забезпечення поділяються на правові, етичні (моральні) та корпоративні (професійні).

Правові норми: регламентують працю юристів, містяться у нормативно-правових актах, що видаються й застосовуються уповноваженими органами державної влади (закони України «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про судоустрій та статус суддів» та ін.), формуються міжнародною спільною (міжнародні стандарти діяльності юристів).

Етичні норми: здебільшого не мають формалізованого виразу, існують переважно у свідомості правників, які дотримуються них за власним переконанням та (або) під впливом громадськості.

Корпоративні норми: правила поведінки, які склалися в певних професійних групах юристів і спрямовані на регламентацію тих чи інших сторін їхньої діяльності.

Залежно від того, з якими особистими якостями та аспектами професіоналізму юристів пов'язуються відповідні вимоги, їх поділяють на *професійно-правові, політичні, адміністративно-організаторські, психологічні, естетичні, вимоги до фізичної підготовки* та ін.

З огляду на конкретний спосіб впливу на професійну поведінку юристів, вимоги до юридичної професії розподіляють на *зобов'язання* (визначають форми необхідної активної поведінки юристів, передбачають вчинення ними певних дій, спрямованих на виконання їх службових обов'язків: порушення юридичної справи за наявності визначених у законі підстав) і *заборони* (спонукають до пасивної поведінки, утримання від деяких вчинків, що несумісні з їх професійним статусом: заборона суддям, прокурорам, слідчим вести юридичні справи по відношенню до осіб, які є їхніми родичами).

Предмет юридичної деонтології – комплексне утворення, що включає в себе юридичну професію, юридичну науку та освіту, які розглядаються переважно в аспекті їхнього впливу на юридичну

практику, інші чинники, що визначають її стан, а також систему вимог до професійних якостей та діяльності юристів.

===== 5. Завдання та функції юридичної деонтології

Юридична деонтологія вивчає різні аспекти професійної юридичної діяльності та умови її ефективності, як навчальна юридична дисципліна – має на меті ознайомлення майбутніх правознавців з означеною проблематикою.

Завдання юридичної деонтології:

1. Вивчення питань, що стосуються призначення та змісту професійної діяльності юристів, забезпечення її відповідності наявним потребам суспільства, оптимальної організації юридичної праці, належного професійного відбору, виховання та навчання осіб, що її виконують.

2. Формування у студентів закладів юридичної освіти первинних, цілісних уявлень про обрану ними професію, національні та міжнародні стандарти професійної юридичної діяльності, юридичну науку та освіту.

Міждисциплінарний статус юридичної деонтології: вступна навчальна дисципліна, що виконує функції орієнтації студентів-юристів у навчальному процесі, визначення обсягу та змісту знань, необхідних їм у подальшій професійній діяльності.

Питання, що розглядаються у навчальному курсі «Юридична деонтологія»: загальна характеристика юридичної деонтології, головні принципи юридичної діяльності, роль юристів у правових системах сучасності, міжнародні стандарти юридичної діяльності, права людини і стандарти юридичної професії, основні юридичні професії, їх детальна характеристика, організаційно-правові аспекти діяльності представників різних юридичних професій; юридична наука та юридична освіта; професійно-правова, політична культура юриста, етичні засади юридичної діяльності, вимоги до професійного мовлення, психологічні аспекти фахової діяльності юристів та інші.

Функції юридичної деонтології – це основні напрями її впливу на юридичну професію та юридичну практику, обумовлені власним предметом дослідження й орієнтовані на вироблення наукових рекомендацій.

дацій, спрямованих на належне виконання юристами свого професійного призначення.

Вони поділяються на *загальні* (притаманні усім юридичним дисциплінам) та *власні* (властиві лише юридичній деонтології).

Загальні функції: *пізнавальна* (пізнання юридичної професії та практики, чинників, що впливають на їх характер і якість); *евристична* (відкриття нових закономірностей функціонування юридичної професії в умовах динамічного розвитку правової дійсності); *наукового передбачення* (прогнозування подальшого розвитку юридичної професії та практики на основі всебічного їх пізнання); *допомоги практиці* (вироблення наукових рекомендацій щодо удосконалення юридичної практики, вимог до професійної підготовки та діяльності юристів); *ідеологічно-виховна* (формування в юристів морально-ціннісних засад та укорінення в їхній свідомості ідеологем служіння праву та забезпечення прав людини).

Власні функції: забезпечення належної підготовки фахівців для різних сфер юридичної практики; підтримання високого авторитету юридичної професії, виховання серед членів суспільства шанобливого ставлення до права; запобігання та подолання негативних явищ, що зустрічаються в юридичній практиці; гуманізації юридичної практики та її підпорядкування суспільним інтересам.

==== 6. Загальна характеристика юридичної науки (поняття, ознаки, функції)

Юридична наука – це суспільна наука, яка спрямована на здобування, узагальнення, систематизацію і використання знань про закономірності існування та функціонування державно-правової дійсності, специфічним об'єктом дослідження якої є право і держава. Для її позначення використовуються терміни «*правознавство*», «*правова наука*», «*юриспруденція*».

Ознаки юридичної науки:

1. Це *суспільна наука*, оскільки основні об'єкти юриспруденції (право і держава) є соціальними феноменами, зв'язок між юридичною наукою і іншими суспільними науками є актуальним.

2. *Наявність власних об'єкту та предмету дослідження.* **Об'єкт** юридичної науки – *державно-правова дійсність*, що охоплює усю багатоманітність державних і правових явищ та процесів, котрі існують у суспільстві, **предмет** – *закономірності та тенденції, що існують у межах державно-правової дійсності*.

3. *Наявність власного понятійного апарату (термінології)* – системи загальноправових та спеціально-юридичних термінів, понять, категорій та юридичних конструкцій (норми права, правопорушення, склад злочину та ін.).

4. *Спрямування на досягнення наукових цілей* – пояснення явищ та процесів державно-правової дійсності, втілення наукових досягнень у юридичну практику, прогнозування тенденцій державно-правового розвитку.

5. *Теоретико-прикладний характер:* містить глибоке і системне знання, котре формулюється в загальних поняттях і засновується на певній сукупності вихідних принципів (теоретичний характер). Прикладний характер юридичної науки орієнтований на дослідження існуючих правових явищ (законів, судових рішень, договорів).

6. *Це гуманітарна наука*, оскільки присвячена одній з важливих сфер життєдіяльності життя людей, заснована на принципах гуманізму. У сучасному світі людина – найвища соціальна цінність.

Функції юридичної науки: *пізнавальна* (гносеологічна), *евристична, прогностична* (функція наукового передбачення), *практична* (прикладна або функція допомоги практиці) та *ідеологічно-виховна*. Окремі юридичні науки можуть виконувати також специфічні функції. Деякі науки (теорія держави і права, порівняльне правознавство) здійснюють *методологічну функцію*, з'ясовують, які прийоми і способи необхідно використовувати в наукових юридичних дослідженнях, розкривають їх зміст. Методологічними рекомендаціями, виробленими цими науками, активно користуються інші юридичні науки.

===== 7. Історія розвитку юридичної науки

Історія виникнення юридичної науки починається з часів Стародавнього Сходу. Виокремлення юридичної сфери суспільства як відносно самостійної відбувається в Європі, але значні успіхи у теоре-

тичному пізнанні права і держави були досягнуті ще у *Давній Греції*, де проблеми держави і права розглядалися поряд з іншими соціальними проблемами (Геракліт, Сократ, Платон).

Європейська юридична наука веде свій початок від *римської юриспруденції*, де утворилася певна система юридичної освіти, не доступна всім (викладання права громадянам публічно, поява перших приватних юридичних шкіл) та була сформована міцна база для подальшого розвитку юридичної науки, яка вплинула на розвиток юридичної думки у *середньовічній Західній Європі*. Процес засвоєння і переробки римських правових текстів у західноєвропейських університетах проходив у три етапи у *школах глосаторів, постглосаторів, та гуманістів*, головним підсумком діяльності яких стала *поява західноєвропейської юридичної науки* – теоретичного правознавства. Європейські університети встановили транснаціональний характер правознавства на Заході, сприяли отриманню правом єдиної термінології і методу, піднесенню ролі вченого у формуванні права; відділенню права від богослов'я, риторики, етики і політики; підняттю аналізу права на рівень науки; створенню класу професійних юристів. У середні віки формується право римської католицької церкви (*канонічне право*), *вітчизняне право*, виникають *ленне або феодалне право, кримінальне право*.

В епоху *Відродження* націоналізується юридична наука та законодавство, з'являється *державне право*; у XVI ст. з'являється *камералістика або поліцейська наука* – наука про фінанси, економіку, господарство, управління, у XIX ст. на її теоретичних засадах виникає нова наука адміністративного права. У XVI ст. з'являється *національне цивільне право*, відбувається *відокремлення кримінального процесу від цивільного процесу* і цивільних справ. Наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. відбувається становлення *науки міжнародного права*. З'являється загальний, короткий нарис змісту всіх юридичних наук у сукупності – *енциклопедія права*.

У XVII–XVIII ст. під впливом нового напрямку у філософській думці (раціоналізму) сформувалась *школа природного права*, завдяки якій з'являється особлива філософська наука про право – *філософія права*, предметом якої служило незмінне вічне природне право. В XVII–XVIII ст. переважав термін «природне право», в XIX ст. – термін «філософія права».

У другій половині XIX ст. з'являється *загальнотеоретична юридична наука*, внаслідок диференціації галузевих наук виникає обумовлена запитами законотворчості, юридичної практики і юридичної освіти потреба в інтеграції правових знань. Це завдання виконала *загальна теорія права*, (основоположники – Д. Остін і Дж. Бенгам). Виникають *спеціальні науки* (кримінологія і криміналістика), *порівняльне правознавство*.

Юридична наука в Україні формувалася під впливом західноєвропейської і російської науки в Харківському, Київському, Одеському та інших університетах. У XX ст. українська юридична наука – складова радянської юридичної науки, ґрунтується на марксистсько-ленінському вченні про державу і право. Українські вчені залишили свій слід в історії юридичної науки, серед них – представники харківської юридичної школи (професори М. І. Бажанов, М. С. Бокариус, В. М. Горшеньов, В. П. Маслов, С. Павловський, М. І. Палієнко, В. М. Корецький, П. О. Недбайло, В. І. Сливницький, В. В. Сташис, Ю. М. Тодика, В. С. Трахтеров, М. В. Цвік та ін.).

Сучасний розвиток науки характеризується диференціацією наукових знань та одночасною інтеграцією, взаємопроникненням одних галузей в інші, що призводить до створення нових міждисциплінарних галузей наукових знань, які пов'язують між собою раніше відокремлені одна від іншої науки (філософія права, соціологія права, судова психологія, судова медицина та ін.).

==== 8. **Юридична наука як система правових дисциплін**

Юридична наука – складне і комплексне утворення, що включає різні галузі знань про державу і право.

Групи в системі юридичних наук:

1) *Теоретичні юридичні науки* – розкривають сутність, загальні закономірності та тенденції виникнення, розвитку та функціонування державно-правової дійсності, розробляють фундаментальні юридичні поняття та категорії (теорія держави і права, історія вчень про державу і право, порівняльне правознавство; до них примикають міждисциплінарні дослідження державно-правової дійсності: філософія права, соціологія права, юридична логіка та ін.).

2) **Історичні юридичні науки** – розкривають закономірності державно-правового розвитку окремих країн світу (*історія держави і права України, історія держави і права зарубіжних країн*). Історичні юридичні науки досить детально досліджують умови розвитку і особливості держави і права окремих країн.

3) **Галузеві юридичні науки** – вивчають відповідні галузі права, особливості їх предмету та методу правового регулювання, юридичні джерела, зміст та характер правових норм, шляхи їх удосконалення (*науки конституційного, адміністративного, цивільного права, цивільного процесу, сімейного, кримінального, кримінально-процесуального права та ін.*). Галузеві юридичні науки є основними для юридичної практики, мають на неї безпосередній «вихід».

До групи галузевих наук тяжіють **міжгалузеві юридичні науки**, які виникають на межі різних галузей права, мають комплексний характер. (екологічне право, що поєднує земельне, водне, повітряне право; господарське право, що охоплює норм цивільного, адміністративного, фінансового права тощо). Галузеві і міжгалузеві науки – найчисельніша група юридичних наук.

4) **Прикладні юридичні науки** – досліджують питання, тісно пов'язані з функціонуванням держави і права, спираючись при цьому на висновки та положення неюридичних наук, зокрема статистики, хімії, медицини (*кримінологія, криміналістика, правова статистики, судова бухгалтерія, судова медицина і психіатрія та ін.*

5) **Науки міжнародного права** – включають *міжнародне публічне право* (вивчає систему норм договірної і звичаєвого характеру та правових принципів взаємодії між державами й іншими суб'єктами міжнародного спілкування, які регулюють міжнародно-правові відносини з метою мирного співіснування) та *міжнародне приватне право* (вивчає систему норм, які регулюють відносини між фізичними та юридичними особами, що належать до різних країн (правопорядків).

9. Значення юридичної науки для професійної підготовки юристів

Значення юридичної науки розкривається через її завдання і зв'язок з державно-правовою практикою. Головне призначення вітчизняної юридичної науки полягає у дослідженні державно-правових

проблем і виробленні пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин.

Завдання юридичної науки: дослідження проблем системи законодавства, його розвитку; стимулювання через правові норми науково-технічного прогресу, інновації безпосередньо у нормотворчому процесі, що може сприяти підвищенню якості вітчизняного законодавства; поглиблення розуміння державно-правових явищ і на цій основі прогнозування їх майбутнього розвитку; розробка рекомендацій для державної влади щодо проведення раціональної юридичної політики в державі, підвищення правової культури населення; підготовка професійних юристів.

Основні напрями науково-дослідницької діяльності студентів:

1. *Науково-дослідницька робота, що є складовою навчального процесу і обов'язкова для всіх студентів (написання рефератів, підготовка до семінарських занять, підготовка і захист курсових робіт, виконання завдань дослідницького характеру в період виробничої практики тощо);*

2. *Науково-дослідницька робота студентів поза навчальним процесом (участь у наукових гуртках, виконання наукових робіт у межах творчої співпраці кафедр, факультетів; робота у студентських інформаційно-аналітичних, юридичних приймальнях; написання студентських наукових доповідей, підготовка на їх основі тез наукових доповідей та інших публікацій)*

==== 10. Поняття юридичної освіти

Юридична освіта розглядається у трьох аспектах: *як процес, як результат, як система навчальних закладів.*

Юридична освіта – це процес засвоєння знань про державу і право, сприйняття головних правових цінностей та ін. Важливим в цьому сенсі є поєднання теорії і практики, яке забезпечується завдяки практичним заняттям, виробничій практиці, участі студентів у діяльності юридичних клінік або лабораторій практичного.

Завдання юридичної освіти: передання знань про державу і право, формування високої професійної правової і загальнолюдської культури. Обов'язкова складова юридичної освіти – *формування*

в юриста належних моральних якостей (справедливість, добросовісність, відповідальність, гуманність), з подальшим їх використанням у його професійній діяльності.

Юридична освіта як результат – це сукупність знань, умінь і навичок, професійних і світоглядних якостей, отриманих у підсумку процесу навчання, які є необхідними для роботи за юридичним фахом (наявність вищої юридичної освіти є обов’язковою передумовою для обіймання посад судді, прокурора, слідчого, державного виконавця тощо і здійснення ними своєї професійної діяльності).

Юридична освіта як система навчальних закладів – це система вищих навчальних закладів державної, комунальної та приватної форм власності, інших юридичних осіб, що надають освітні послуги у галузі вищої юридичної освіти, органів, які здійснюють управління у галузі вищої освіти (Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України). Навчальні заклади є провідними суб’єктами системи вищої освіти. До них належать університети, академії, коледжі, технікуми та ін., що отримали для цього необхідні види дозволів: ліцензію і сертифікат про акредитацію.

Ліцензія на діяльність у сфері юридичної освіти видається вищому навчальному закладу, що успішно пройшов ліцензійну експертизу, підтверджує спроможність закладу розпочати освітню діяльність, пов’язану із здобуттям вищої юридичної освіти та кваліфікації юриста, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення.

Акредитація – надання вищому навчальному закладу певного типу права провадити освітню діяльність, пов’язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації. Вищі навчальні заклади, що проводять підготовку юристів, можуть мати один з **чотирьох рівнів** акредитації. Рівень акредитації означає, що вищий навчальний заклад може здійснювати підготовку юристів певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

===== 11. Юридична освіта: види, форми, рівні

У законодавстві України визначаються види, форми та рівні юридичної освіти. Найважливіші приписи, що регулюють ці пи-

тання, містяться в Законі України «Про освіту» та Законі України «Про вищу освіту». Згідно з ними доступ до юридичної освіти повинен забезпечуватися усім, хто має для неї необхідні здібності, мотивацію, а освіта повинна надавати особі адекватну підготовку на всіх етапах професійної юридичної діяльності протягом усього її життя.

Види юридичної освіти:

1) **вища юридична освіта** (здобувається особою у вищому навчальному закладі у результаті засвоєння інформації про державу і право, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації), яка має *три освітні рівні*: неповна вища освіта, базова вища освіта та повна вища освіта, за якими здобувається кваліфікація за *освітньо-кваліфікаційними рівнями* молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста та магістра.

Існують різні *форми одержання вищої освіти*: денна (очна), вечірня, заочна, дистанційна, екстернатна;

2) **післядипломна освіта** (спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки правника шляхом поглиблення, розширення й оновлення його професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду), *формами* якої є перепідготовка, спеціалізація, розширення профілю (підвищення кваліфікації) та стажування;

3) **навчання в аспірантурі чи докторантурі** (створює умови для безперервної освіти, підвищення науково-педагогічної і наукової кваліфікації фахівців і здобуття наукового ступеня кандидата (доктора філософії) або доктора юридичних наук.

Важливу роль у здобутті правових знань грає **самоосвіта**. Для самоосвіти громадян створюються відкриті та народні «університети», лекторії, бібліотеки, центри, клуби, теле-, радіонавчальні програми (Національна юридична бібліотека України, телепрограма «Час суду»), веб-сайти, які збагачують правовими знаннями. Також відповідно до рішень Уряду забезпечується функціонування системи «Освіта впродовж життя», що є свідченням реалізації вимог принципу безперервності навчання.